

Dr. BERENCZ JÁNOS fanszékvezető főiskolai docens:

SZEMPONTOK RORSCHACH FORMAÉRTELMEZÉSI KÍSÉRLETÉNEK MEGÍTÉLÉSÉHEZ

A XX. századi pszichológia egyik ismert, igen elterjedt személyiségvizsgálati módszere RORSCHACH svájci orvos-pszichológus „tintafolt-értelmezési”, formaértelmezési kísérlete. (Módszerét röviden Rorschach-tesztnek, Rorschach-próbának szokták nevezni.) Idevonatkozó összefoglaló műve 1921-ben jelent meg [1]. Azóta — különösen az 1930-as évek óta — szinte bámulatos „karriert” futott be a Rorschach-teszt a nyugati országokban, s a róla megjelent publikációk száma napjainkban eléri a kétezret [2].

Hazánkban sem ismeretlen a Rorschach-próba. TARCSAY Izabella 1940-ben napvilágot látott részletes ismertetése óta a különböző tudományos és népszerűsítő művek egész sora tesz róla — hosszabban vagy rövidebben — említést [3].

A legújabb magyar pszichológia-tankönyvek közül a felsőfokú tanítóképző intézetek számára készült „Általános lélektan” közöl ennyit a Rorschach-próbáról (Tankönyvkiadó, 1959. 145. l.):

„Igen elterjedt az ún. Rorschach-féle eljárás . . . melynek lényege, hogy a vizsgált egyén elmondja, mi mindent (formát, képet, jelenetet, folyamatot stb.) vélni látni bizonyos színes tintafoltokban. A feleletek értékelésének módjait elég gondosan kidolgozták.”

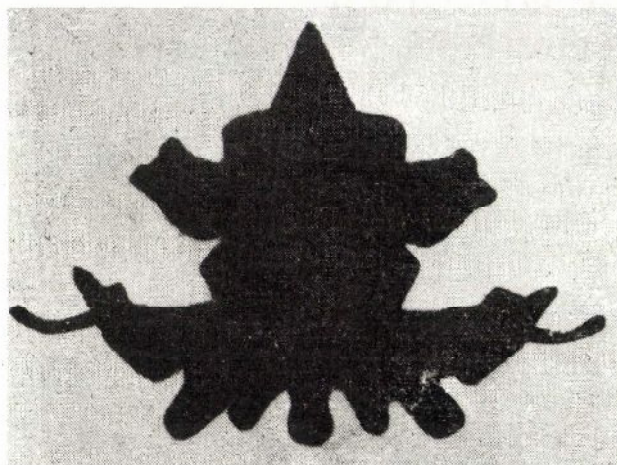
Az említett tankönyvnél sokkal konkrétebb, didaktikailag is jól értékesíthető anyagot ad kitűnő pszichológiai segédkönyvünk, GERÉB György „*Pszichológiai Atlasz*”-ának nemrég megjelent (Bp. Tankönyvkiadó, 1960.) II. kiadása, mely a 158—163. oldalakon a 10 Rorschach-tábla reprodukcióját és az eljárás módját tömör, világos jellemzését is adja.

Megjegyezzük, hogy a Rorschach-eljárás ismertetése a Geréb-atlasz I. kiadásában még nem volt meg. Az idézett II. kiadásban a következő rövid jellemzés olvasható a 158. oldalon:

„Szürkefehér és több színű, összehajtás után szimmetrikusan képzett tintafoltok „felszólító jelleg”-et képviselnek a vizsgált személy számára. Jegyzőkönyvben rögzítik az egyes képekre adott válaszokat s jelölési formákkal számszerűen is összesítik és értékelik ezeket. A feleletek osztályozása, elemzése és minősítése elsősorban abból indul ki, hogy a vizsgált személy válaszai az egész képre, annak részeire vonatkoznak-e, sablonosak vagy különösek, s milyen mértékben találóak tartalmi megállapításuk, ezek sorrendje, egymás közti viszonya tekintetében.

A vizsgálatok klinikai vonatkozásban egyes kórformák felismerésénél, elkülönítésénél használatosak, de személyiségvizsgálati alkalmazásuk is kiterjedt."

A „Pszichológiai Atlasz” szövege itt példászerűen, röviden utal arra, hogy Rorschach és követői a feleleteknek milyen vonásait tartják lényegeseknek: az egész- vagy részletszerűséget (ún. „felfogásmód”); a feleletek tartalmi vonatkozásait: helyes formalitást, sablonosságot, vagy eredetiséget („vulgáris” vagy „originális” feleletek), mindezekre később visszatérünk. Helyesen emeli ki elsősorban a módszer pathopszichológiai alkalmazását és azt, hogy normális személyek vizsgálatára is alkalmazzák. Kritikailag viszont nem foglal állást Rorschach eljárás-módjával szemben —, de ez nem az atlasz, hanem a tankönyv, illetve az előadás feladata.

1. ábra

A szovjet pszichológiai tankönyvek, kézikönyvek többnyire nem foglalkoznak a Rorschach-tesztel. ARTYÓMOV egyetemi pszichológiai-tankönyvének legutóbbi, 1958-as kiadásában találkozhatunk az „esztétikai észlelés”-ről szóló fejezetben egy tintafolttal (vö. 1. ábra), mely némileg emlékeztet Rorschach IV. táblájának figurájára. (Annál azonban lényegesen „legömbölyítettebb”, harmónikusabb benyomást kelt.) Artyómov a közölt tintafoltot arra hozza fel

példának, hogy ugyanazt a foltot különböző emberek másként értelmezhetik [4].

* * *

A Rorschach-teszt gyakorlati, karakterológiai használhatóságának megítélésében eltérő álláspontokkal találkozhatunk a mai pszichológiában.

Nyugati pszichológusok között a Rorschach-specialisták, követők valóságos tábora alakult ki, akik külön folyóiratokat, kiadványsorozatokot adnak ki. Jellemző megnyilatkozás e táborból a svájci Walther MORGENTHALER-é, aki szerint a Rorschach-tesztel a személyiség egészét központiban lehet megragadni, mint bármilyen más teszt módszerrel [5].

Más nyugati pszichológusok jóval óvatosabbak a Rorschach-eljárás mód értékelésében; elismerik ugyan előnyeiket, de figyelmeztetnek fogyatékoságaira is. Pl. Erich STERN szerint a Rorschach-teszt alapján következtetni lehet ugyan egyes érzelmekre, de Rorschach eljárás-módja „semmit sem mond az egyén konkrét élményeire és élettörténetére, életvitelére vonatkozólag” [6]. Ilyen szempontból E. Stern többre becsüli a Murray-féle „Thematic Apperception Test”-et [7] és a van Lenep-féle, ún. „4 kép teszt”-et.

Ewald BOHM 1953-ban arra mutatott rá, hogy a Rorschach-teszt csak közvetve és feltételesen tud betekintést adni a személyiség ösztönös alapjaiba [8].

Bőven szaporítani lehetne az idézetekhez hasonló, óvatos, kritikus vagy szkeptikus megnyilatkozásokat — mai nyugati pszichológusok részéről. Ilyenféle álláspontok további idézése helyett inkább hadd hivatkozzunk egy olyan legújabb problémafelvetésre — Ernst BOFSCH cikkére —, mely egészében a jelenlegi, ún. „projekciós tesztek” (melyek közé a Rorschach-teszt is tartozik) megalapozottságát, személyiségmegismerési, diagnosztikus értékét vitatja. Teszi ezt azon az alapon, hogy a projekciós tesztek kevésbé tisztázták a projekció okait, fokát, körülményeit — és ebből adódott, hogy olyan jelenségeket, tüneteket vetettek egybe, hasonlítottak össze, amelyek nem eléggé egybevetethetők [9].

Ha az eddigiekhez hozzávesszük a szovjet pszichológia-tankönyveknek a Rorschach-teszttel kapcsolatos — nem véletlenszerű — tartózkodó magatartását, akkor nyilvánvaló, hogy a főiskolai oktatás folyamán nem elégedhetünk meg a „formaértelmezési kísérlet” egyszerű, objektív (vagy inkább: objektivista) ismertetésével, hanem kritikai ismertetésre kell törekednünk. Ez felel meg leginkább a *szocialista iskola-reform* felsőoktatásra vonatkozó irányelveinek is: korszerű, pszichológiai műveltség meggyökereztetésére törekszünk, polémikus módon, a hallgatók kritikai érzékének fejlesztésével [10].

* * *

A következő fejtegetések menete: I. Rorschach eljárás módjának főbb mozzanatai. II. Pszichikai folyamatok és karakterológiai következtetések a Rorschach-tesztben. III. A megítélés és bírálat szempontjai (konkluziók).

I.

Mi a Rorschach-próba lényege?

Módszerének lényegét szerzője tömören így fogalmazta meg: „A kísérlet abban áll, hogy véletlenül létrejött formákat, vagyis határozatlanul megformált alakokat értelmeztünk.” (H. Rorschach [1] id. műve, 15. lap.)

A karakterológiai értelmezésre kerülő foltok, formák azonban nem akármilyenek, hanem megtervezőjük határozott feltételekhez köti a foltok karakterológiai használhatóságát.

Milyeneknek kell a jellemvizsgálatra alkalmas foltoknak lenniök Rorschach szerint?

a) A formák viszonylag egyszerűek legyenek. Bonyolult foltoknál a kísérleti tényezők számítása nehézkes.

b) A foltok tegyenek eleget bizonyos térelhelyezési, ritmikai, szimmetriai követelményeknek. Ha ezek hiányoznak, akkor a táblák nem keltenek a nézőkre, a kísérleti személyekre eléggé képszerű benyomást. Ilyenkor sokan pusztán „pacnik”-nak tekintik azokat, nem tudják tárgyyszerűen értelmezni.

c) Vannak sajátos követelmények a foltok színezésével és a formák változosságával kapcsolatban is. Így pl. az egyszínű, szürkés-feketés árnyalatok mellett

(pl. az I., III., V., VI., VII. tábla) legyenek két alapszínű, vagy többszínűek is. Különös jelentőséget tulajdonított Rorschach és méginkább követői a színekkel, különösen a pirossal kapcsolatos reagálásmódnak („színsokk” [11], valamint annak, hogy mennyire észlelik a vizsgált személyek az árnyalatokat, tónuskülönbségeket, valamint a „kihagyott”, fehér részeket, „negatív formá”-kat.

d) Az alakokkal kapcsolatban is számos követelmény merül fel. Így pl. legyenek tárgyszerűen, könnyen egészként értelmezhető formák. Szerepeljenek viszont részletekre bomló, egészként nehezen, vagy alig értelmezhető formák is (pl. IV., még inkább X. tábla).

A kísérlet lefolyása mármost Rorschach utasítása szerint a következő:

A kísérletvezető egyenként a kísérleti személyek kezébe adja a táblákat. Megkérdezi: „Mi lehetne ez?” („Was könnte dies sein.”)

Megjegyezzük, hogy Tarcsay Izabella idézett magyar ismertetésében „Mi ez? Mire hasonlít?” kérdés szerepel. Ez pontatlan fordítása Rorschach kérdésének, mert ott feltételes mód szerepel („könnte”), ami egyébként szerencsésebb és találhatóbb is, tekintve, hogy a foltok nem valóságos tárgyábrázolások, hanem különféle értelmezést, hasonlítást engednek. Ezért a határozott, kijelentőmód alkalmazása („Mi ez?”) voltaképp félrevezető.

Ezután a kísérleti személy válaszol a kérdésre, értelmezi az egyes táblákon észlelt foltokat.

A kísérletvezető törekedjék arra, hogy minden táblára legalább egy választ kapjon, természetesen mindenféle kényszerítő vagy szuggeráló mozzanat kiküszöbölésével.

Rorschach elvetette az előre megszabott válaszadási, expozíciós időt. A gyaknavó vizsgálati személynek szemléletesen (pl. itatóspapíron) bemutatathatja a kísérletvezető a foltok létrejöttét. Egyébként magyarázatot, bővebb felvilágosítást adni nem szabad. A válaszadást Rorschach és tanítványainak tapasztalatai esetében normális egyének ritkán utasítják el, még merev elmebetegeknél is viszonylag ritka az elutasítás.

Rorschach utasításai szerint a kísérletvezetőt a *passzivitás jellemezze* a kísérlet végrehajtása közben.

Kivételesen, indokolt esetben mégis lehetségesnek tart bizonyos aktivitást a kísérletvezető részéről, nevezetesen a következő esetekben:

a) Figyelmeztetheti a vizsgált személyeket, hogy a táblákat szabad megforgatni;

b) Egyszer-egyszer bátoríthat is — szigorúan tartózkodva azonban faggatástól, segítettől, szuggerálástól. A bátorítás csak arra irányulhat, hogy a vizsgált személy nyugodtan mondjon el bármit, amit a táblákról tud, akar.

Az egyes táblákra adott válaszokat, valamint általában a kísérleti személyek magatartását, a válaszok időtartamát, körülményeit pontosan jegyzőkönyvezni kell [12].

II.

Milyen lelki folyamatokat „mozgat meg” Rorschach próbája? Ez sarkallatos kérdés a karakterológiai következtetések levonása szempontjából is.

Vannak, akik lényegében szabad asszociációs teszt-nek (pl. J. B. MORGAN), mások egyszerűen képzeletvizsgálatnak tekintik.

E véleményekkel szemben maga Rorschach határozottan azt vallotta, hogy a tesztjében előforduló forma-értelmezésnek — állítólag — semmi köze a fantáziához. Csupán annyi igaz — folytatta okfejtését Rorschach —, hogy a gazdag képzeletű ember másképpen reagál a tesztre, mint a szegényes képzeletű (i. m. 16. l.).

A tesztben szereplő forma-értelmezés Rorschach szerint az *észlelés és felfogás* fogalmába tartozik (i. m. 17. l.).

Az észlelés és felfogás meghatározásában Rorschach BLEULER tankönyvére támaszkodik. Eszerint az észlelés lényege a meglévő képzetek asszociatív alkalmazása a jelenben adott érzékelés-komplexumhoz. A forma-értelmezéskor az érzet-komplexum és a képzet közti kiegyenlítő működés olyan nagy, hogy itt az észlelésnek *értelmezési jellege* van.

A Rorschach-táblák foltjainak értelmezése *sajátos észlelést* kíván meg tehát. Ezt nevezi Rorschach *értelmezésnek*.

Az észlelés és értelmezés közti különbségek csupán individuálisak és fokozatiak, nem alapvetőek és elviek. Ebből következően Rorschach felfogása szerint — az „értelmezés” csupán egy különös határeset lehet az észlelésnek. A formaértelmezési kísérletet tehát az *észlelés próbájának* lehet tekinteni — állapítja meg, mintegy konkluzióképpen Rorschach. (Rorschach, i. m. 18. l.)

Rorschach rámutat még arra is, hogy a normális személyek többnyire értelmezésként fogják fel tesztjét. Viszont az értelmi fogyatékosok „fel akarják ismerni” a táblán szereplő foltokat. A mániákusoknál inkább az „észlelési” elem kerül túlsúlyra, a depresszíveknél pedig inkább az „értelmezési” jelleg. Ez arra vall, hogy affektív elemek is eltoltják az észlelés és értelmezés közti különbséget — fűzi hozzá magyarázatként Rorschach.

* * *

Lényegében ennyi az, amit maga a szerző „formaértelmezési kísérlet”-ének pszichológiai lényegéről, alapvetésként adni tud. Ő maga is érezte ennek az alapvetésnek ki nem elégítő voltát. Hívei, követői azóta sem szűnnek meg hangoztatni az elméleti megalapozás elmélyítésének, továbbépítésének szükségét. Mindezideig azonban kevés eredménnyel járt ez az óhaj.

1921 óta több száz, sőt ezernél is több tanulmány foglalkozott Rorschach tesztjével. Sokan kifogásolták Rorschach mechanikus-asszociációs magyarázatát (pl. nálunk 1940-ben Tarcsay id. műve 11. lapján); annak bizonyosságául pedig, hogy a pszichológiai alapvetés kérdésében nem jutott lényegesen előbbre a Rorschach-kutatás, egy 1957-ben megjelent — a Rorschach-teszttel kapcsolatban barátságos — cikkekre is hivatkozhatunk. (Horst MEYERHOFF: Zur Theorie des Rorschachtests. Psychol. Rundschau, 1957. 1. sz.)

Nézetünk szerint a pszichológiai, elvi alapoknak ez a több mint 30 éve tartó kidolgozatlansága, — az a tény, hogy a kutatások e téren lényegesen előbbre nem mentek — nem magyarázható sem azzal, hogy kevés még a kísérleti eredmény, sem valami véletlen, esetleges körülmény közrejátszásával. E kidolgozatlanság forrásait tehát olyan tényezőkben kell keresnünk, melyek egy vagy több pszichológiai irányzatra (Rorschach híveire) jellemzők, melyek gátolták az előbbrejutást e kérdés megoldásában.

Vannak olyan lényeges kérdések, melyeket sem Rorschach, sem követői nem tettek fel kellő következetességgel, és nem törekedtek rájuk tudományos megalapozottsággal választ adni. Ilyen kérdések: mit tükröznek a foltok? (Objektív és szubjektív értelemben.) Hogyan függ össze a foltok ilyen vagy olyan értelmezése az egyén viselkedésével, cselekvésével? Lehet-e, és mennyiben lehet a válaszokból a vizsgált egyén jellemére, annak társadalmi és sajátos egyéni vonásaira kellő tudományos megalapozottsággal következtetni?

Az itt megpendített kérdésekre térünk majd vissza a következő, III. részben, mikor fejtegetéseink alapján megkíséreljük felvázolni a Rorschach-teszt megítélésében lényeges szerepet játszó szempontokat.

* * *

Ahhoz, hogy közelebbről konkretizáljuk Rorschach módszerét, szükséges lesz — ha csak egészen röviden, vázlatosan is — jelezni, milyen ismérvek alapján csoportosítja Rorschach a vizsgált személyek válaszait, hogyan próbálnak a válaszokból karakterológiai következtetésekhez eljutni.

Vegyük először az egyes válasz-mozzanatok karakterológiai értelmezését szemügyre, majd azután több tényező összefüggésének jellemző értékelését!

A) A válaszokra a vizsgált személyek törekedhetnek globális, a folt egészét érintő (jele: G — globalitás), vagy egyes részleteket megragadó (jele: D — detail) válaszra. Ezt az ismérvet nevezte Rorschach a *felfogásmód* megnyilvánulásának.

A globális feleletek általában az egyén átfogó, *szintétikus felfogásmódjának* tanúbizonyságai Rorschach megítélésében.

A „G” válaszok is több csoportra oszthatók. Vannak primér, egyszerű G feleletek. Ezek ismét feloszlanak konkrét tartalmi és absztrakt (pl. érzelem, hangulat) G feleletekre.

Közvetettebbek, átdolgozottabbak az ún. szekundér „G” feleletek. Rorschach három fajtájukat tartotta számon: az egyes részletekből egészet szerkesztő, *konstruktív* G feleletet; az önkényesen értelmező, *konfabuláló* G-t (jele: DG, változatai: DdG, DzwG is). A harmadik: a *kontaminációs* G, mely két vagy több össze nem függő értelmezés egységes alakban való megadása.

A *foltok részleteire* vonatkozó feleletek (jelük: D) szintén többfélék lehetnek. Ezek viszont a pontos, aprólékos részlet-megfigyelőképességnek, sőt továbbmenőleg Rorschach szerint — a gyakorlatias érzéknek elárulói.

A „D” feleletek fajtái közül megemlíthetjük: a foltok részletei közti negatív formákra vonatkozó, „Dzw” jelű válaszokat, az értelmetlen, kis részletekre vonatkozó, főleg oligofrének válaszaiban gyakori, „Do”-val jelölt feleleteket.

E csoportban is vannak másodlagos., szekundér válaszok, pl. ha valaki kis részlet alapján nagyobb részletet értelmez. Jele: DdD.

B) Az *átélésmódba* sorolja Rorschach azokat a válaszokat, melyek a *forma és tartalom* értelmezésére, továbbá a *mozgás* és a *szín* értelmezésére, illetve jelentőségének kidomborítására vonatkoznak, azzal kapcsolatosak.

A forma-értelmezés lehet reális, pozitív (a közfelfogással megegyező) és önkényes. (Ezt „—” jellel jelölte Rorschach.)

A forma-feleletek jelölése: F +, vagy F —.

Az *átélésmódba* tartozik az is, hogy a válasz konkrétan milyen tárgyat, illetve személyt ismer fel a foltban. Ezeket a válasz *tartalmi* vonásának nevezték.

Statisztikai adatok alapján leggyakoribbak az állat-értelmezések voltak. Átlagban a válaszok 25—50 százalékát ezek teszik ki. Ha ennél kisebb arányú az állat-felelet, ebből fantázia-gazdagságra, ha nagyobb az arány, abból viszont merevségre, sztereotípiára következtetnek.

Ha az állat-rész feleletek (jelük: Td) aránya nagyobb, mint az egész-állat-feleleteké, ez Rorschach szerint alacsony értelmi képességre, illetve depresszióra vall. Az állat-feleletekkel (mint állati szimbólumokról, egy állat-asszociációs teszttel egybekötve) W. GOLDFARB foglalkozott monografikusan. („The animal symbol in the Rorschach-test and an animal association test”, Rorschach — Research Exchange, IX. 1., 1945. 8—22.)

Értékes asszociációs, és némelykor affektív támpontokat szolgáltathatnak az emberrel kapcsolatos válaszok, értelmezések. Az emberi test egészére, illetve egyes testrészekre vonatkozó válaszokat Rorschach hívei közül KADINSKY dolgozta fel monografikusan. („Human whole (M) and detail responses (Md) in the Rorschach-test.” R—R—Exch. X. 4., 1946.)

A növény-válaszok (jelük: Pfl) nagy száma gyermekeknél és dementia seniliséknél gyakori — Rorschach adatai szerint.

Az élettelen tárgy-válaszok objektivitásra vallanak, az anatómiaiak viszont absztrakcióról tanúskodnak. Ez utóbbi válaszok állandó visszatérésének, rögződésének ROSS monográfiát is szentelt 1940-ben. (Rorsch. Res. Exch. 1940. 4. 138—145.)

A válaszok tartalmi sokféleségének karakterológiai értelmezési problémáival maga Rorschach, és hívei is, viszonylag keveset foglalkoztak. (Bár van említésre érdemes, összefoglaló tanulmány idevonatkozólag P. MOHR tollából: „Die Inhalte der Deutungen beim Rorschach-schen Formdeutversuch und ihre Beziehungen zur Versuchsperson.” Schweiz. Arch. für Neurol. u. Psychiatrie, 1941, Bd. 47.)

* * *

Egyik legfontosabb tartalmi — egyben karakterológiai — probléma: a feleletek *eredetisége*. Az eredeti válaszokat a banális, közönséges feleletektől statisztikai adatok alapján különböztették meg.

Az eredeti feleletek (jelük: Orig) arányát Rorschach viszonyította a közönséges (vulgáris, „V”) válaszokhoz.

Rorschach az „arany középút” híve volt az eredeti feleletek jellemzésében: ha az eredeti feleletek száma túl alacsony, ez szürkeségre vall, viszont a túl magas (átlag 30 százalékon felüli) arány sem kedvező, mert fantasztá, eredetieskedő jellemre utal.

Különösen nagyra értékelte Rorschach a *mozgásválaszokat*. Ezek szerinte a *belső produktivitásra* jellemzőek. (A mozgásválasz jele: B.) (Idevonatkozó fontosabb monográfiák: FURRER 1925, PIOTROVSKY 1936, HERTZ & KENNEDY 1940.)

Ha nincs B (mozgás), felelet, ez alacsony intelligenciára, sztereotípiára, aprólékosságra enged következtetni. Depressziós hangulatnak is lehet jele. 1—2 B felelet túlnyomóan reproductív fantáziára — esetleg praktikus — intelligenciára vall, 3—5 B felelet közepes intelligenciát tükröz, 5-nél több B felelet ellenben produktív intelligencia, elméleti gazdagság jele.

Az előzőkhöz hasonlóan, a mozgásválaszoknak is több fajtáját lehet megkülönböztetni.

Így pl. KLOPPER a mozgásválaszok közé számította az állati mozgást is és FM-mel jelölte, az ún. „passzív mozgást” pedig „m”-mel jelölte.

A részletek mozgását, mint „kismozgást” is külön szokás jelezni: Bk.

Itt is lehet szekundér (B sec.) és konfabulált (konf B) esetről szólni. A mozgás- és színfelelet kombinációja: BFb. (Ennek is több fajtája lehet.)

Végül, az átélésmódhoz tartoznak a *színekre* vonatkozó feleletek is. Ezekben Rorschach szerint a külvilággal szembeni *affektív magatartás* nyilvánul meg. A mozgásfeleleteknek ezért mintegy „ellenlábasai” (jelük: Fb).

A csak formára és színre reagáló feleleteket „az egocentrikus alkalmazkodásra képtelen affektivitás” jeleinek tekintik Rorschach és követői. A színfeleletek hiánya viszont érzelmi szegénységre vall, a külvilághoz fűződő kapcsolatok hiányát is mutatja. A szín-, forma-válaszok (FbF) a labilitás elárulói.

Többen foglalkoztak azzal, hogy némely vizsgált személy egyes színes tábláknál (pl. a VIII.-nál) különösen zavart, vagy elutasító módon viselkedik. (Ún. „szín-sokk”.) Ezt a szín-sokkot általában félelmi, szorongásos tünetnek tartják.

A színfeleletek sorában külön szokták nyilvántartani a világos-sötét árnyalatokra vonatkozó („Hell-dunkel”, jelük: Hd) válaszokat. (Vö. BINDER tanulm.) [13]

A színértelmezések további fajtái:

a) formáról színre haladás (jele: FFb);

b) színről formára haladás (jele: FbF);

c) „tisztá” színfelelet (Fb).

* * *

Ennyit a válaszok egyes mozzanatairól és azok karakterológiai értékeléséről.

A jellem típus megállapítása szempontjából, „diagnosztikai” szem-

pontból azonban ez még nem elég, mert hiszen az egyes tényezők arányára, viszonylataira, összefüggéscire van Rorschach a jellemzéskor tekintettel.

Ilyen sajátos viszonyítás történik az *élménytípus* megállapítása-kor. Az élménytípushoz a mozgás- és színfeleletek aránya juttat el. Négy esetet, négyféle élménytípust különböztet meg Rorschach a mozgás- és színfeleletek mennyisége, egymáshoz való viszonyuk alapján:

1. Akinél sem mozgás-, sem színfelelet egyáltalán nem fordul elő, azt *koartált* (beszűkített) típusnak nevezi. Szembetűnő ellenszenvvel formalista, pedáns emberként jellemzi ezt a típust. Ennek közelálló rokona az, akinél legfeljebb egy mozgás- vagy színválasz fordul elő: ez a *koartatív* típus.

2. Ennek ellenkező véglete az a típus, akinél egyenlő arányban sok mozgás- és színfelelet található (képletben: x B, x Fb). Ez sokoldalú, rokonszenves, soktehetségű, *ambiaequalis* típus.

3. Ha nagyobb a mozgásfeleletek száma, mint a színfeleleteké, akkor állunk az *introverzív személyiséggel szemben*. Ezt absztrakt, elméleti emberként jellemzi Rorschach.

4. Ha viszont a színválaszok száma nagyobb a mozgásválaszokhoz képest, az ilyen: *extrotenzív személy*. Ez praktikus, szorgalmas ember.

Ez utóbbi két típust összefoglalóan dilatált típusnak nevezte és hangsúlyozta a különbséget a Jung-féle „introvertált” és „extrovertált” típusokkal szemben [14].

A válaszok egyes tényezőinek, mozzanatainak további viszonyításával, korrelációk kiderítésével próbálkozik Rorschach következtetni a vizsgált személyek válaszaiból az intelligenciára, az affektivitásra, a tehetségre stb.

Pl. az intelligencia legfontosabb ismérveiként a következőket említi: nagy pozitív F százalék, 7—10 G felelet, gazdag, változatos felfogásmód (G, G—D, G—Dd stb.), optimális, rendezett felfogásmód (egészről részre, vagy fordítva), tartalmi változatosság, kevés állat-felelet, 20—30 százalék közötti eredeti válasz stb. Az affektivitásra a színválaszokból lehet elsősorban következtetni. A fáradtság, depresszió a koartáltság felé tol el, a jó hangulat viszont általában növeli a válaszok számát és eltolódást jelent az ambiaequalitás felé. (Rorschach, i. m. 89. l.) A tehetséggel kapcsolatban megállapítja pl., hogy a sokoldalú tehetségűek ambiaequalisak; az introverzívek kulturális, az extrotenzívek civilizatorikus tehetségek, a szisztematikus-tudományos tehetség viszont koartivitást kíván meg.

III.

Eddigi fejtegetéseinkben elsősorban magának Rorschachnak (és kisebb mértékben néhány ismert követőjének) kísérleteire, műveire támaszkodva ismertettük vázlatosan a „formaértelmezési kísérlet” néhány fontos vonását. Ezek előrebocsátása nélkül a megítélés, a kritika nem lett volna sem eléggé érthető, sem eléggé megalapozott.

Ahhoz, hogy reálisan ítélhessük meg Rorschach módszerét, két lényeges kérdés-komplexumot kell felvetnünk:

1. A jellemvizsgálati kutatások melyik csoportjába tartozik Rorschach kísérlete, általában mi a viszonya egyéb módszerekhez?

2. Milyen pszichikai folyamatok játszódnak le a vizsgált személyekben a formaértelmezési kísérlet elvégzésekor, mennyiben lehet ezek és az adott válaszok alapján olyan általánosabb karakterológiai következtetésekhez eljutni, amilyenekhez Rorschach és követői eljutottak?

A következőkben e kérdésfeltevésekre kíséreljük meg röviden a válaszadást.

* * *

A Rorschach-próba — szerzőjének szándéka és a pszichológiában általánosan elterjedt vélemény szerint is — az ún. „projekciós” („belevetítési”) — személyiségtesztek közé sorolható.

Milyen helyet foglalnak el a projekciós személyiségtesztek a különféle jellem- és személyiségvizsgálati módszerek között?

Ismeretes, hogy a jellemet, a személyiséget különféle tényezők, tünetek alapján próbálták és próbálják megközelíteni a pszichológusok. Vannak pl., akik alkati-fiziológiai tényezőket vesznek alapul (például Kretschmer). Mások egyes testmozgások, bonyolult mozdulatok alapján próbálnak a jellemre következtetni (pl. a járásból, mimikából, írásból stb.). Elterjedt a beszédhang karakterológiai vizsgálata is [15]. E speciális módszerek mellett alkalmazzák az egyén lényeges tevékenységformáinak (pl. munka, különféle szükségletek, vágyak kielégítése, pihenés, szórakozás stb.) tartós megfigyelését is a jellem, személyiség tanulmányozására.

Az eddig felsorolt módszerektől lényegesen különböznek azok a személyiség-vizsgálati tesztek, melyek bizonyos feladatok, próbák (tesztek) megoldásakor vizsgálják az egyéniséget. E tesztek úgy igyekeznek megválasztani, hogy a feladat elvégzésekor a személyiség lényeges vonásai határozottan megnyilvánuljanak, mintegy „kivetítődjenek”. (Innen ered a „projekciós teszt” elnevezés.)

A projekciós személyiség-teszteknek szinte megszámlálhatatlanul sok változatát dolgozták ki a XX. században. Néhány legismertebb típusuk:

a) A *választásos* tesztek. Ide sorolható pl. a WILDE-féle „vágy-próba”, vagy a gyermeklélektanban alkalmazott PIGEM-féle teszt. Igen elterjedt továbbá a SZONDI Lipót-féle arckép-választásos „ösztön-diagnosztikai kísérlet”, az ún. „genoteszt” is a nyugati karakterológiában [16].

b) Az *értelmezést* kívánó projekciós tesztek közé tartozik a VAN IJENNEP-féle, ún. „4 kép-teszt”, amelyben 4 különböző kép alapján kell a kísérleti személynek egységes történetet megszerkeszteni. E csoportba sorolható Rorschach „formaértelmezési kísérlete” is [17].

c) A *projektív alakításos*-tesztek jellegzetes példája a WARTEGG-teszt, melyben adott egyenes és görbe vonalak, pontok felhasználásával kell a kísérleti személyeknek rajzot készíteni, illetve befejezni [18].

d) Számos projektív teszt kombinálja az *értelmezést és alakítást*.

Ilyen pl. az előzőkben már említett MURRAY-féle „tematikus appercepció teszt” is. Ebben 31 különböző jelenetet kell a vizsgált személyeknek értelmezni, magyarázni, alakítani.

Nem kevés azoknak a nyugati pszichológusoknak száma, akik ez utóbbi módszert pozitívabban értékelik, mint a Rorschach-próbát. Így pl. Heinz REMPLEIN [19], a már említett Erich STERN stb.

* * *

Már e vázlatos összeállításból is kiolvasható, hogy a Rorschach-próbában a vizsgált személyek passzívabbak, mint pl. a választásos és alakításos tesztekben. A kísérleti helyzet egyoldalúbb, beszűkítettebb tehát sok más projektív teszthez viszonyítva, nem is beszélve a természetesebb élethelyzetben, sokoldalúbban vizsgálódó, megfigyelő karakterológiai módszerekről.

Ha tekintetbe vesszük a személyiségvizsgálatoknak azt a követelményét, hogy az egyén magatartásának minél szélesebb, minél jellemzőbb körét vegyék kutatásaik körébe, ez szintén nagy mértékben a Rorschach-próba megbízhatóságát, értékét csökkentő elv, követelmény. (E szempontra még a következőkben kissé részletesebben visszatérünk.)

Természetesen, bizonyos mértékig okkal mutatnak rá gyakorlati pszichológiai kézikönyvek (mint pl. PAULI praktikuma [20] — Rorschach eljárásmódjának néhány előnyére. Így pl. arra, hogy a vizsgált személyek asszociációit nem irányítják, szuggerálják meghatározott irányban.

* * *

Miután megkíséreltük elhelyezni Rorschach eljárását a személyiségvizsgálat, a projekciós tesztek körében — és eközben szinte önkénytelenül néhány értékelési szempont is felvetődött már — tovább kell mennünk: vizsgálnunk kell, milyen pszichikai folyamatok játszódnak le tipikusan a vizsgált személyekben a kísérletkor (pszichológiai alapvetés). E kutatás nyomán remélhetünk választ a „formaértelmezési kísérlet” jellemteni megbízhatóságára, használhatóságára, egyszóval: értékére vonatkozóan is.

Mindjárt kiindulásul hangsúlyozzuk: Rorschach magyarázatát, mely szerint eljárása lényegileg az „észlelés próbája”, illetve sajátos észlelés-értelmezési próba, több szempontból sem tartjuk kielégítőnek. Nem csupán azért hibás ez a magyarázat — amint arra számos pszichológus rámutatott —, mert nem eléggé modern, mechanikus, asszociációs alapon áll —, hanem elsősorban azért, mert a *foltok értelmezésének magyarázatából teljesen kihagyja a tükrözés problémáját.*

Márpedig minden pszichikai folyamat lényegének feltárásában — és így a Rorschach-vizsgálat lényeges mozzanatainak kutatásakor is — fel kell tennünk a kérdést: mit tükröz a szóbanforgó pszichikai folyamat a tárgyi valóságból?

Tehát: mit tükröznek a Rorschach-táblák foltjai?

Minthogy ezek a foltok — szerzőjük intenciója szerint — „véletlenszerű” tintafoltoknak tekintendők — következésképpen *sem reáli-*

san, objektíven, sem alkotójuk intenciója szerint e foltok nem tükröznek a tárgyi valóságból semmit.

Ez a megállapítás első látszatra talán meghökkenítő, ámde kétségkívül helyes, hiszen a foltokban semmiféle ábrázolási tendencia (tükrözés!) nincsen.

A materialista, a nervizmus alapján álló pszichológia szemszögéből nézve, tehát beszélhetünk a folt egészének észleléséről (*objektív tükröződés*). Számot adhatunk arról, hogy az egyes foltok, illetve azok egyes részei milyen pszichikai rezonanciákat váltanak ki bennünk, mire emlékeztetnek minket, milyen képeket támasztanak bennünk. („*Szubjektív tükröződés*”, különféle *mnémikus idegfolyamatok*; a 2. jelzőrendszer, *subcorticalis jelzőrendszer serkentő és gátló hatásai* stb.)

Rorschach kísérletében nyilvánvalóan nem a foltok észlelésén van a hangsúly, hanem azon az *értelmezésen*, melyet a kísérleti személy a foltok alapján ad. Észlelésen a materialista pszichológiában — mint az ma már közismert nálunk — a tárgyak, jelenségek egészének *tükrözését* értjük. Észlelésről nincs és nem lehet szó tehát ott, ahol nincs tükrözés. *Ezért nem lehet észlelésnek nevezni az értelmezést*, mint hasonlítást, sajátos, szubjektív tükrözést.

Cikkünk előző részéből nyilvánvaló, mennyire közel hozza Rorschach az észlelést, felfogást és értelmezést, mennyire nehézkesen, homályosan próbál különbséget tenni észlelés és értelmezés között. Ez nem véletlen, hanem annak eredménye, hogy *Rorschach nem áll a tudományos, materialista pszichológia alapján: figyelmen kívül hagyja a pszichikai folyamatoknak a valóságot tükröző jellegét*, nem tesz megfelelő különbséget *objektív tükrözés* (a folt egészének objektív észlelése) és *szubjektív tükröződés* (a foltok különböző értelmezései) között. Ebből az elvi, világnézeti tisztázatlanságból egyrészt terminológiai zavarosságok származnak közvetlenül, másrészt távolabbi következményként végeredményben a pszichikai tükrözés tudományos kidolgozatlanságának hiányára vezethető vissza — nézetünk szerint — a Rorschach-teszt oly sokat hánytorgatott és a nyugati pszichológusok eléggé gyakori véleménye szerint sem kellően megoldott elvi, pszichológiai alapvetésének fogyatékosága is.

* * *

A tudományos, pavlovi pszichológia egyik alapelve a tudat és cselekvés, mozgás és magatartás egységének elve. A karakterológiára fordítva. — e nagyon lényegés elv értelme az, hogy elsősorban az ember munkájából, tipikus cselekvésének sajátásaiból lehet legjobban megismerni az egyéniséget.

E szempontból tekintve, a Rorschach-teszt „nagyon rosszul áll”. Hiszen szinte kizárólagosan passzív-szemlélődő jellegű, a vizsgált személy cselekvésének nem juttat teret.

A Rorschach-próba szembeszökően intellektuális jellegű [21].

* * *

Az eddigiekben a Rorschach-kísérlet pszichikai alapjairól szóltunk vázlatosan. Most rá kell térnünk arra a további problémára, hogy mindezek alapján, és a vizsgált személyek válaszaiból miféle indokolt, megalapozott karakterológiai következtetésekre lehet eljutni?

Kétségkívül, magának az egyes foltok egészének és részleteinek észlelése, megfigyelése alapján is vonhatók le bizonyos mérvű karakterológiai következtetések (pl. a megfigyelőképesség objektivitása, alaposága, részletessége, kritikus volta stb. tekintetében).

Az értelmezés jellege, sajátosságai, a folt-értelmezéskor lejátszódó mnémikus folyamatok egyéni vonásai, tulajdonságai is sokszor karakterológiai érdekűek.

Tapasztalataink szerint a karakterológiaiilag leginkább megbízható, karakterológiaiilag jelentős válaszok közül a következőket emeljük ki:

A válaszok tartalmi köréből az egyének képzetkörére, érdeklődési körére lehet aránylag megnyugtatóan következtetni. A gyakori „semleges” válaszoknál vagy egybevetésekre, vagy továbbkutatásra van szükség (pl. anatómiai, állat, térkép stb. banális válaszok). Egy-egy kiugró, a többitől elütő tartalmú válasz motívációjára érdemes felfigyelni.

Az „eredeti” („Orig”) válaszok karakterológiaiilag méltányolhatók annyiban, hogy jelenlétükből a képzelet gazdagságára lehet következtetni. (Viszont hiányuk nem jelenti okvetlenül a fantázia szegénységét!)

A globalizáló, vagy inkább részletező tendencia — bizonyos mértékig — az összefoglaló-szintétikus és a részletező-analitikus észlelés-szemléletmódnak felel meg.

Véleményünk szerint tehát a Rorschach-féle formaértelmezési kísérlet a következő pszichikai területeken bír figyelemreméltó karakterológiai jelentőséggel: az egyén *érdeklődési, tapasztalati körei* (emléképek bevetítése a konkrét értelmezés folyamatába); a *képzelet tulajdonságai* (különösen: gazdagsága, aktivitása, eredetisége, mélysége, irányultsága); a szemléletmód *analitikus, illetve szintétikus jellege*.

Ezzel szemben *nem látjuk bizonyítottnak*, ha a lényegében passzív formaértelmezés alapján Rorschach és követői — még bizonyos számú statisztikai adat alapján is, de túlságosan merész általánosítással — *általában az intelligenciára, a tehetségre, az egyéniség egészére* akarnak következtetni. A foltok értelmezésekor lejátszódó lelki-folyamatok ugyanis sokkal szűkebb körűek, körülhatároltabbak, hogyszem azokból az értelmesség, a tehetség, az egyéniség egészére tudományos megalapozottsággal következtetni lehessen [22].

Olyan tapasztalatok ugyanis, melyek szerint a válaszok bizonyos mozzanatai (pl. a felfogásmód, a „G” feleletek, az „Orig” feleletek száma stb.) korrelációt mutatnak a vizsgált személyek értelmességével, illetőleg más mozzanatok a tehetséggel, vagy az egyéniség egyéb vonásaival, még *nem bizonyítanak* e kapcsolatok *szükségszerű, okozati volta* mellett. Minthogy a foltok értelmezésekor az értelmesség megnyilvánulására nem szükségszerűen, feltétlenül kerül sor, nyilvánvaló, hogy nagyon gyakran meddő erőlködésre vezet, ha a Rorschach-vizsgálatból mindenáron a vizsgált személyek értelmességének fokára akarnak következtetni.

Lényegében hasonló jellegű — habár más területre vonatkozó —

tudományosan nem kellőképpen indokolt, túlzott általánosítás az, amit Rorschach és követői a szín- és mozgásválaszok karakterológiai értékelésére vonatkozóan vallanak.

Saját tapasztalataink köréből több konkrét esetet idézhetnénk, melyekben egyáltalán nem volt találó Rorschach megállapítása a tiszta színfeleletek állítólagos „egocentrikus alkalmazkodásra képtelen affektivitást” jelző mivoltáról. De a tények nem egy esetben rácafoltak arra a dogmára is, mely szerint „a színfeleletek hiánya érzelmi szegénységet, a külvilághoz való alkalmazkodás hiányát” mutatja.

De nem járnak jobban a reális adatok ellenőrzésekor a mozgásválaszokkal kapcsolatos Rorschach-féle tételek sem. Adódott viszonylag sok B felelet átlagos, vagy gyenge intelligenciájú egyénnél is és fordítva! (Sajnos, helyhiány miatt adatainkat konkrétizálni, részletezni nem áll módunkban.)

A karakterológiai következtetésekben, amikor Rorschach statisztikai adatok, korrelációk alapján próbálja egyes válaszok karakterológiai jelentőségét megadni, voltaképp *mechanisztikusan, sematikusán általánosítva jár el*. Egy bizonyos konkrét válasz ugyanis csak szerény tünet, melynek nagyon sokféle oka, motívuma, konkrét feltétele és összefüggése lehetséges. Ezért nagyon felszínes, sematikus eljárás a bizonyos szempontból hasonló válaszokat egyszerűen „egy kalap alá vonni”, megfelelő jelölésekkel ellátni. Majd az egyes válaszok százalékarányát kiszámítani és korrelációs számítással meghatározni az egyes válaszok és az egész kísérlet karakterológiai értékét... és kész a jellemkép! Mindezeknek alapján a mai ember nem tud szabadulni a benyomástól, hogy nincs messze az idő, amikor a Rorschach-teszthez valamilyen bonyolult *elektronikus „pszichológus-automatagépet”* szerkesztenek, melybe bedobhatjuk értelmezéseinket (akár egyszerre sok személy is) és rövid idő múlva a gép kidobja a kész jellemrajzot. (Akár csak a régi időkben a papagáj kihúzta csőrével a planétát!)

Ugyancsak kísérti Rorschach figyelmes olvasóját az a gondolat is, hogy a sok jelölés és számítás, meg táblázat közül valahogy kicsúszott az élő, eleven ember a pszichológus kezei közül.

Ámde ne menjünk ilyen messzire!

Mintha éreznék az ilyenfajta mechanizáció veszélyét, egyoldalúságát, Rorschach és követői is, nem egyszer átcsapnak az ellenkező végletbe és az *intuición* fontosságát hangsúlyozzák [23].

Rorschach maga a *pszichoanalitikusok* közé számította saját magát. Művében általában is foglalkozott azzal, mit nyújthat a „formaértelmezési kísérlet” a pszichoanalitikusok számára. Rámutat arra, hogy tesztje segítségével a pszichoanalitikus segítségét nyer a diagnózis differenciálásában (neurózis, lappangó schizofrénia), a terápiára nézve (szublimációs lehetőségek), a prognózis tekintetében is. (Rorschach, i. m. 118—120. l.)

Ezen túlmenően Rorschach maga életének utolsó évében közvetlenül, konkrétan is foglalkozott tesztjének pszichoanalitikus értelmezési technikájával. Idevonatkozó kézírata posthumus műként jelent meg barátja, OBERHOLZER gondozásában [24].

Ha Rorschach pszichoanalitikusnak vallotta is magát, az is bizo-

nyos, hogy szemléletmódja erősen empirikus, pszichotechnikus. Levezetésében, egyéni megnyilatkozásaiban távol állt a freudista dogmák abszolutizálásától [25]. Magának a formaértelmezési kísérlet lényegének nincs köze a pszichoanalízishez. Csupán mint értelmezési eljárás-mód, mint „ideológia” jöhet számba a pszichoanalízis, viszont a pszichoanalitikus szemlélet, technika alkalmazása növeli a Rorschach-teszt-tel szemben jogosan tehető kifogások számát.

* * *

Rorschach művének figyelmes tanulmányozásakor lépten-nyomon a szorosan vett pszichológiai okfejtés közben — nyílt, vagy gyakrabban rejtett — *etikai állásfoglalásokra* bukkanunk. Ilyenkor, többnyire homályosan, formális lepelbe burkolva, előtűnik világnézeti-erkölcsi értékelése, szemléletmódja. Így pl. azt vallotta, hogy a kultúra mindig az introverzióból nő ki és az introverciónak, mint beteges tünetnek kezelése, a végéhez ért (!?) materialista-introvertált korszak eredménye volt. (Rorschach id. főműve, 10. l.) Veszélyt látott azonban az introverzió túltengésében is, mert ez a tendencia a fegyelmezett, logikus gondolkodásnak hátat fordít.

Értékelésére lényegében a szélsőségektől irtózó *középutasság*, a *formalisztikus harmónia-keresés* a leginkább jellemző. Az egyén fejlődésének optimális célját abban jelölte meg, hogy harmónikus viszonyt létesítsen a három elv: a tudatosság, a bensőség és az alkalmazkodás-affektivitás között (i. m. 113. l.). Ennek megfelelően, szerinte a „*normális ambiaequalis*” ember testesítené meg az ideált.

Ebből a középutas harmónia-eszményből jut el néha szinte nyárs-polgárius, tudományosan indokolhatatlan karakterológiai értékeléséhez. Pl. a „túl sok” (30 százalékon felüli) „eredeti” választ már negatívan értékeli, mint a világtól elzárkózást, különcködést. A „túlságosan sok” egy tárgykörből való tartalmi választ is negatívan értékeli, mint pedantizmust, szűklátókörű szakemberséget.

Ismét olyan ponthoz értünk ezzel, ahol nem fogadhatjuk el Rorschach álláspontját, érvelését tudományosan megalapozottnak. A formaértelmezési kísérletből ugyanis semmiképp sem lehet az ideális, értékes jellemre következtetni. Az erkölcsi értékelés — amit az „ideális jellemre” vonatkozó állásfoglalás konkretizál — csupán meghatározott társadalmi rendszer keretein belül vethető fel tudományosan. (Nem pedig a társadalomtól lényegében függetlenül, elvontan, mint Rorschach teszi.) Minthogy az erkölcsi értékelés, az emberi jellem értékelése mindig meghatározott társadalmi, osztályérdekeket fejez ki, ezeket is tisztázni, tudományosan indokolni kellene. Ilyen problémák felvetésétől, tudományos indokolási szándékától Rorschach mindvégig távol marad — ezért egész karakterológiai értékelése indokolatlan, tudománytalan.

* * *

Az eddigiekben a helyszűke miatt csak igen szerény mértékben — igyekeztünk néhány megítélési, kritikai szempontra utalni a Rorschach-féle „formaértelmezési kísérlet”-tel kapcsolatosan.

Ilyen megfontolást érdemlő, kritikai szempontokra talán azért is érdemes felhívni a figyelmet, mert nem ritkán olyanformán emlegetik a Rorschach-teszt továbbfejlesztésének szükségességét, mintha napjainkban csupán az exaktabb mérés lenne már a fő probléma Rorschach tesztjével kapcsolatban. Úgy gondoljuk azonban — és e tekintetben utalhatunk már idézett nyugati pszichológusokra is (fent idézett 6., 8., 9. sz. jegyzetben) — előbb még érdemes behatóan tisztázni a mérendő jelenség, a „tünet” pszichológiai természetét, a formaértelmezési kísérletből levonható karakterológiai következtetések megalapozottságát és ehhez hasonló alapvető problémákat [26].

A Rorschach-próba többoldalú megítélése, kritikai vizsgálata szempontjából a magunk részéről többféle — még folyamatban levő — kísérletet végeztünk. Egészen röviden a következő szempontokra mutathatunk rá — eddigi tapasztalataink nyomán:

a) A vizsgált személyek értelmezései többnyire jóval nagyobb mennyiségben fordulnak elő és színesebbek, egyénibbek, mint ahogy az a „klasszikus módszer”-rel végzett vizsgálatok jegyzőkönyvéből kiderül. Ez abból adódik, hogy az egyén a maga első reagálásait és sok közbülső képzetét is — különböző gátló körülmények folytán — elhallgatja. Így a jegyzőkönyvek sokszor csak „végeredményekről” adnak számot —, amit ti. az egyén végülis jónak lát közölni. Ugyanaz a válasz is egészen eltérő jellegű, jelentőségű lehet más-más személyeknél (pl. a „pillangó” válasz lehet automatikus, banális, de kapcsolódhat nagyon is egyéni, érdekes asszociációkkal, melyekről az egyén hallgat. Ezért aligha indokolt ilyen kétféle választ sematikusán, azonosan jelölni.) Ez a szempont felhívja a figyelmet az egyébként igen aprólékosan kidolgozott jelölésrendszer problematikus, sok esetben külsőséges, sematikus voltára is.

b) A Rorschach-próba hagyományos elvégzése után megkíséreltük, hogy érdeklődő személyeknek rövid felvilágosítást adjunk (ügyelve arra, hogy ne konkretizáljunk erősen, ne szuggeráljunk) egyes válaszok értelmezésére vonatkozóan. (Pl. említettük, hogy a válaszok globális, vagy részleteket megfogó jellegéből vagy tartalmából mire próbálnak következtetni.) Ilyen rövid magyarázat után megismételtük a próbát. A megismételt próbából az adódott, hogy a kísérleti személyek nagy része nem érti jól a feladatot, maga a hagyományos módszer a tudat bizonyos beszűkítésével, megmerevítésével, gátlásokkal jár együtt. Ez sok esetben torzított eredményhez vezet, mert a vizsgált egyénekről a reálisnál kedvezőtlenebb kép adódik a válaszok, a jegyzőkönyv alapján.

c) A kísérlet „hagyományos” elvégzése után, lehetőséget adtunk a vizsgált személyeknek arra, hogy az egyes táblákat tetszés szerint átalakítsák [27]. Ez az átalakítás történhetett úgy, hogy a tábla egyes részeit eltakarták (vagy leragasztották, kivágták), vagy átfestették akár a Rorschach-tábla egy részét, akár az egész táblát. Közben vagy utólag átalakításaikat magyarázták, értelmezték. (Tetszés szerint, ilyen „magyarázatok” adását nem erőszakoltuk.)

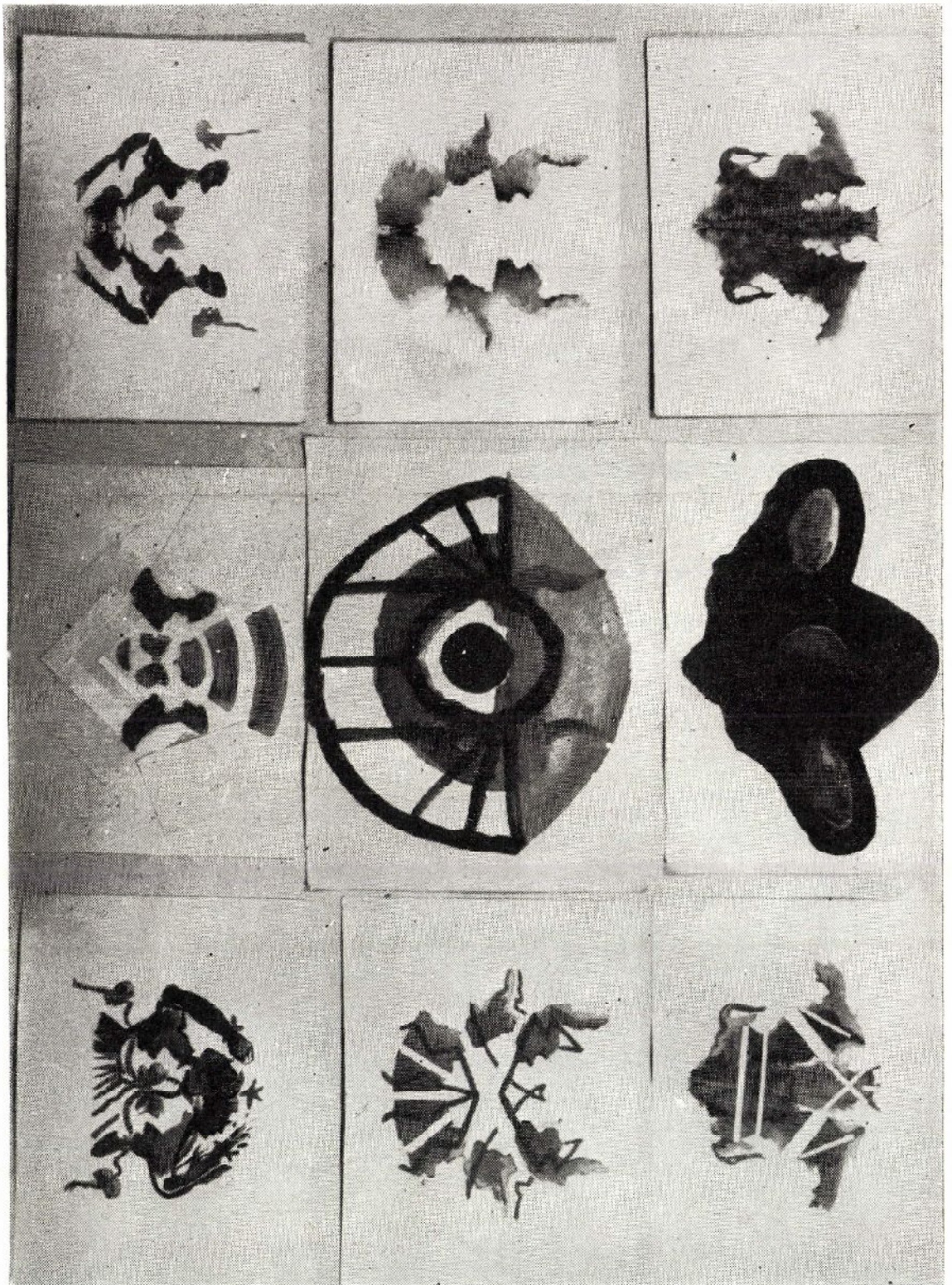
E kísérletünk eredményét illusztrálják a mellékelt II—III—IV. ábrák.

Példák arra, hogyan alakítják át vizsgált személyek a Rorschach-táblákat

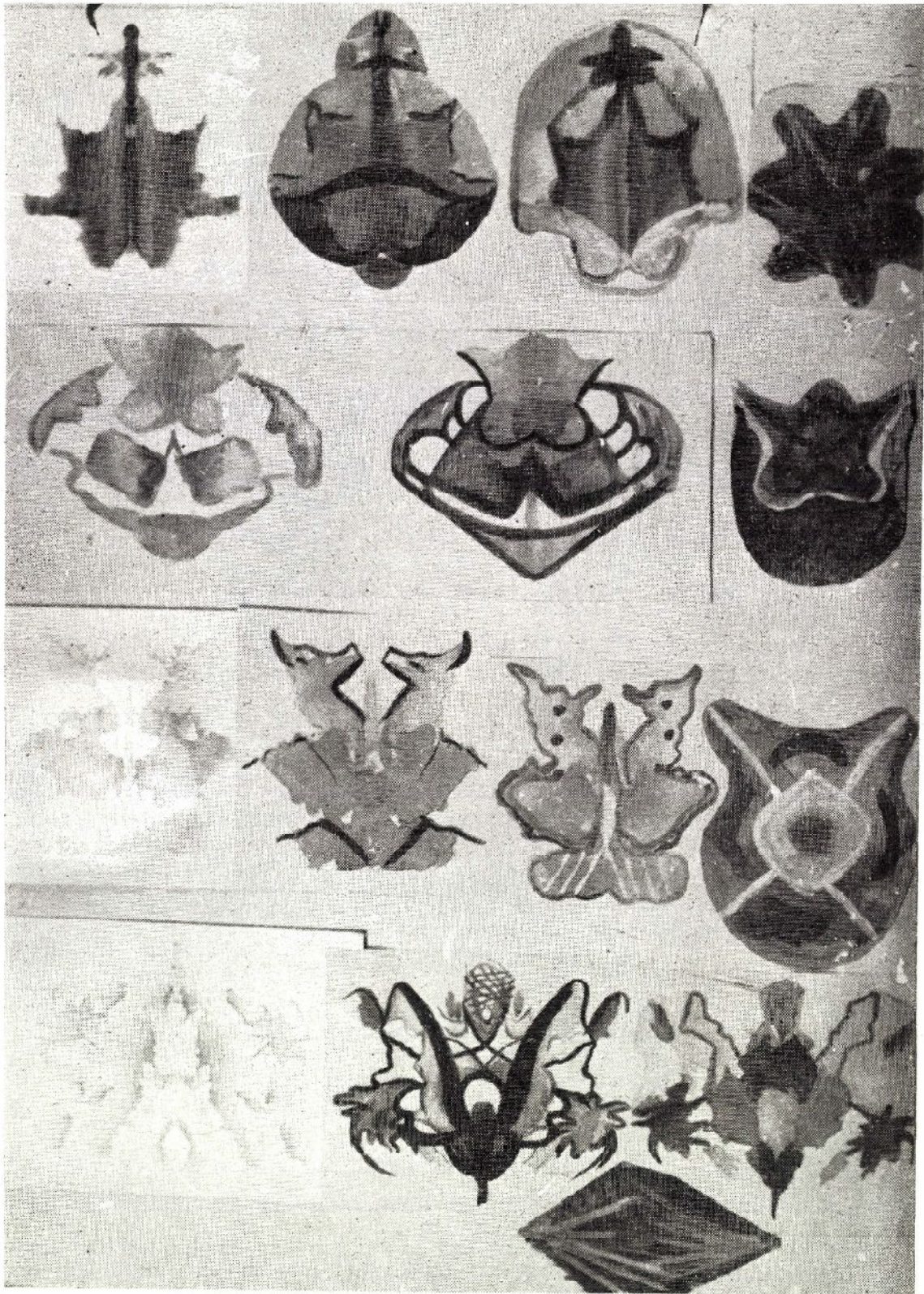
(vö. 2-4. ábrákat)

2. ábra

Megjegyzés: A II. és III. sz. ábrákon a Rorschach-táblák a felső sorban, az átalakítások alatta láthatók; a IV. sz. ábrán viszont az eredeti Rorschach-táblák a balszélén, egymás alatt helyezkednek el, az átalakítások melléjük csatlakoznak jobb felől.

4. ábra

Az előző oldalakon közölt ábrák átalakításai különböző jellegűek, típusúak. Jelenleg nincs terünk bővebb elemzésre, csupán arra utalunk, hogy vannak az eredeti formához eléggé ragaszkodó, de azt felbontó, kiegészítő, egységbefogó, részletező vagy stilizáló átalakítások. Ezzel ellentétes típusú a radikálisan, az eredeti ábrát szinte felismerehetetlenül változtató. (Ugyanitt erős szintetikus-absztrakciós törekvésekkel is találkozhatunk, gyenge technikai kivitelben.)

Az eredeti, első kísérletkor felvett jegyzőkönyvekkel való összehasonlításból az adódott, hogy a vizsgált személyek átalakítási tevékenységének egyes vonásaira lehetett előző válaszaik alapján következtetni (pl. a 2. esetben sok volt a „G” felfogástípus, ez megfelel a rajzban a részletek eltüntetésének, a legömbölyítésnek), másokra azonban válaszaik semmiféle támpontot nem adtak, ez csupán a tevékenység alapján tűnt ki. *Ez is bizonyítja, hogy maga a tevékenység önálló és lényeges karakterológiai tényező és a Rorschach-teszt egyik konkrét fogatékossága a tevékenység kikapcsolása.*

Megjegyezzük, hogy eddigi kísérleteinket itt csupán vázlatosan körvonalaztuk. Részletes közlésre itt részben helyszűke, részben azért nem kerülhet sor, mert ezek még folyamatban vannak és lefolytatásuk, továbbfejlesztésük még hosszú időt igényel.

* * *

Befejezésül csak ennyit: tudatában vagyunk annak, hogy csupán szerény mértékben sikerült néhány kritikai mozzanatot említenünk egy olyan — egész könyvtárt megtöltő — kísérleti módszerrel kapcsolatban, mint amilyen a Rorschach-teszt.

Rorschach eljárás módjának ismerői, specialistái talán akadnak szempontjaink között olyanokra, melyekről eddig nem olvastak, nem hallottak. A pszichológia főiskolai oktatói számára is talán pendítünk meg egy-két olyan szempontot, gondolatot, kísérleti lehetőséget, melyet akár előadásokon, akár szemináriumi gyakorlatokon felhasználhatnak.

Ha ilyen értelemben cikkünk adott néhány szerény, felhasználható mozzanatot, indítást, úgy célunkat teljesen el is értük. Írásunkat illusztráló példának szántuk arra, hogyan lehet egy konkrét anyagrésszel kapcsolatosan világnézeti és pszichológiai kritikai szempontokat érvényesíteni pszichológia-oktatásunkban.

J E G Y Z E T E K, I R O D A L O M

- [1] Dr. Hermann RORSCHACH: Psychodiagnostik. Bern, 1921. Idézeteink az 1948. évi 6. kiadásból valók. (Verlag Hans Huber, Bern.)
- [2] Bruno KLOPFER-nek a C. G. JUNG 80. születésnapjára kiadott emlékkönyvben megjelent cikkének („Studien zur analytischen Psychologie C. G. Jungs”, Rascher-Verlag, Zürich, 1955. 151—160. l.) közlése szerint 1955-ig mintegy 1500—2000-re tehető a 12 nyelven megjelent, a Rorschach-tesztrel foglalkozó írások száma. Az USA-ban 1937-ben indult speciálisan Rorschach-kutatásokat tartalmazó kiadványsorozat (Rorschach—Research—Exchange), Svájcban pedig hasonló jelleggel adják ki 1952 óta a „Rorschachiana” füzeteit.

- [3] Tarcsay Izabella: Pszichodiagnosztika. Bp. 1940. Eggenberger—Rényi kiad. — Azóta megjelent, említésre érdemes utalások nálunk a Rorschach-tesztre: Mátrai László: Jellemtan. Bp. 1943. OKT. 96—99. l. Kritikai szempontként az eljárás, de még inkább az értékelés hosszadalmasságát, nehézkességét említi meg. Harkai Schiller Pál: Bevezetés a lélektanba. Bp. 1944. Pantheon kiad. 262. l. Mérei Ferenc: A Rorschach-táblák felszólító jellege. Magy. Psychol. Szemle, 1947. 115—125. l. — Lénárd Ferenc: A lélektan útjai. Bp. 1947. Franklin. 244, 247. l. — Lénárd Ferenc: Emberismeret. Bp. 1948. Egy. ny. 39—41. l. — Hárدي István: Lelki élet, lelki bajok. Bp. 1959. Medicina kiad. 120—121. l. — Az MTA. kiadásában megjelent „Pszichológiai Tanulmányok” 1958-ban dr. Mousong—Kovács Erzsébet („Elektroencephalographiás és Rorschach-vizsgálatok halmozott elektroshock-kezeléssel kapcsolatosan”, i. m. 319—326. l.) és 1959-ben MEZEI Árpád („A Rorschach-próba rendszeres továbbfejlesztése”, i. m. 601—612. l.) és P. LIBERMANN Lucy („A Rorschach-teszt grafikus ábrázolási módszerre”, i. m. 613—638. l.) tollából közöltek a Rorschach-tesztről anyagot. Tárgyunkhoz kapcsolódik továbbá legújabban RÉTI László kritikája BOHM könyvéről a Magy. Psychol. Szemle 1960. évi 1. számában, 107—109. l.
- [4] V. A. ARTYOMOV: Kursz lekcii po psichológii. Izd. Hark. Univ. 1958. (2. kiad.) 134. l. Az ábrán látható tintafolt esetében, az esztétikai észlelésnél, nagy szerepe van a fantáziának. Az adott tintafolt hol fantasztikus állatnak, képzeletbeli szigetnek, vagy kigondolt figurák együttesének tűnik.
- [5] Rorschach id. műve 6. kiadásának 219. lapján olvasható az idézett mondat W. Morgenthaler függeléként közölt cikkében.
- [6] Erich STERN: „Über Verhaltens- und Charakterstörungen bei Kindern und Jugendlichen.” 1953. Rascher-Verlag, Zürich. 39—40. l.
- [7] MURRAY „Tematic Apperception Test”-jéből képanyagot közöl Geréb Gy. Pszichológiai Atlaszának II. kiadásában, a 164—166. lapon.
- [8] Ewald BOHM: „Ein Fall von masochistischem Transvestitismus im Rorschach- und Szondi-Versuch, nebst einer grundsätzlichen Vergleichung der beiden Verfahren”, megjelent a „Szondiana” 1953. évfolyamában, mely a svájci pszichol. folyóirat mellékleteként jelenik meg. (Hans Huber kiad. 1953. No. 21.)
- [9] Ernst BOESCH: Projektion und Symbol. Psychologische Rundschau, XI. Jahrgang, April 1960.
- [10] A főiskolai oktatásban két lehetőségünk van lényegében a Rorschach-teszttel kapcsolatban: vagy elhagyjuk vagy tárgyaljuk. Az elhagyás nem lenne indokolt, mert jellegzetes, a modern pszichológiában igen elterjedt személyiségvizsgálatról van szó. A kritikai tárgyalás mellett szól az is, hogy e teszt kritikus bemutatása módot nyújt a hozzá hasonló egyéb projektív tesztek kritikai jellemzésére is, minthogy tipikus modern polgári pszichológiai eljárásról és szemléletről van szó. Kívánatosná teszi a kritikai tárgyalást az is, hogy sem a használatos tankönyv, sem az előzőkben [3] említett művek többsége semmiféle kritikai szempontot nem tartalmaz. Így hallgatóink tájékozatlanok maradnak a Rorschach-teszt ált. lélektani, karakterológiai értékét illetően. Ami a teszt orvosi-pszichiátriai jelentőségét illeti, annak elbírálása teljesen hatáskörünkön kívül esik. Erre sem jelen cikkünkben, sem a pszichológia-oktatásban nem szükséges kiterjeszkednünk. Mindent összevetve, iskolareformunk alapelveinck szellemében különösen indokoltnak és időszerűnek találjuk a Rorschach-próba kritikai tárgyalását, elemzését.
- [11] Hans ZULLIGER: „Das Auftreten und die Bedeutung des Farbshocks beim Rorschach-Test.” Nederl. Tijdschr. Psychol. 1938., 6.
- [12] Ma már a Rorschach-teszt jegyzőkönyvvezetése egyes problémáinak is egész irodalma van. Így pl.: hogyan jelöljék meg pontosan azt a helyet, melyre a vizsgált személy értelmezése vonatkozik. (Schneider koordináta-hálót szerkesztett a hely-jelölésre, Hertz betű- és számjeleket kombinált, Vernon a felnagyított tábla egyes részeire írta rá a válasznak a jegyzőkönyvben feltüntetett sorszámát stb.) További probléma: mit tekintsenek egy feleletnek; hogyan jellemezzenek röviden egy-egy választ stb.
- [13] BINDER, H.: Die Helldunkeldeutungen im psychodiagnostischen Experiment von Rorschach. Schweiz. Archiv für Neurologie, 30, 1932.

- [14] Rorschach id. művének 77. lapján foglalkozik az introverzió Jung-féle értelmezéseivel. Rámutat arra, hogyan alakult e fogalom a „libido” fogalmának kiszélesítésével együtt. Rorschach és Jung felfogása közt csak a név azonos — hangsúlyozza Rorschach. (Az sem egészen, mert Jung „introvertált”-ról, Rorschach „introverzív”-ről beszél.) Rorschach hangsúlyozza, hogy e kifejezések nála tendenciákat jeleznek, képességet, folyamatot, nem kész jellemet. Újabban, 1952 óta, inkább JUNG hívei részéről nyilvánul meg Rorschach-tesztjének és a jungi komplex-pszichológia szemléletének közelítése, egyeztetése. (Pl. K. BASH cikkei a „Rorschachiana” 1952. évf. I/2., XI/4., valamint I/4. 1953. számaiban, Bruno KLOPPER előzőkben (2) sz. alatt idézett cikkében stb.)
- [15] Igen messzire vezetne a jelzett módszerek kritikája annál is inkább, mert egyes tényezőkről is (pl. járásról, beszédéről) vaskos köteteket írtak. Alighanem legerjedelmesebb — egész könyvtárakra való — irodalma a grafológiának van. Kétségtelen, hogy egyes mozgásokból lehet bizonyos vonásokra (gyorsaság, ügyesség, gyors áttekintőképesség, a mozgás célszerűsége stb.) következtetni. Széleskörűen, az egyéniség egészére következtetni egyféle megnyilvánulásból azonban (pl. írásból) tudományosan nem kellőképpen megalapozott, exakt módon — legalábbis jelenleg — nem bizonyított.
- [16] Vö. L. K. WILDE: „Die Wunschprobe.” Psychol. Rundschau, 1950. I. 4. — Pigem, Serra José: La prueba de la expresión desiderativa, Tesis doctoral, Madrid—Barcelona, 1949. — A Szondi Lipót-féle „genoteszt”-tel egész könyvtárra való irodalom foglalkozik. Újabban nyugati pszichológusok is több szempontból bírálják, vitatják értékeit. Ilyen kritikai munka pl. LASZLO: „Die Homosexualität des Mannes im Szondi-Test. 1956. Ferd. Enke Verlag, Stuttgart. — HELWIG, P.: Die Trieblehre u. das Testverfahren von L. Szondi. Psyche (folyóirat) 1951. 1.
- [17] Van LENNEP: Four picture-Test. The Hague, Martin Nyhoff, 1948.
- [18] E. WARTEGG: Gestaltung und Charakter. Leipzig, 1939. — Kritikája: Inge MADER: „Die Anwendbarkeit des Wartegg-tests bei der Persönlichkeitsbegutachtung im Pubertätsalter.” Psychol. Rundschau, 1952. 2. sz.
- [19] Heinz REMPLEIN: Psychologie der Persönlichkeit. 1956. E. Reinhardt Verlag, München. 632—647. 1.
- [20] Richard PAULI: Psychologisches Praktikum. 5. kiad. G. Fischer, Jena, 1950. 207. 1.
- [21] Maga a „formaértelmezés”, az „észlelési próba” elnevezés is intellektuális jellegre vall. Rorschach a *gyakorlatiasságot csak erősen közvetett és vitatható módon tudja megragadni*. Pl. a sok D feleletet a gyakorlatiasság megnyilvánulásának tartja. Vagy, még önkényesebb: *a színfeleletek túlsúlya a mozgásfeleletekkel szemben a praktikus, extrotenzív embert jellemzi* Rorschach szerint. Nyilvánvaló ezzel szemben, hogy a *gyakorlatiasság elsősorban és közvetlenül — magában a gyakorlatias cselekvésben nyilvánul*. Ezért vitatható, és nem szorosan bizonyító jellegű, ha a gyakorlati érzék bizonyosságát a gyakorlaton kívüli, intellektuális folyamatban keressük, nem pedig magában a gyakorlatban, mint Rorschach teszi.
- [22] Megfontolandó szempont a statisztikai adatok értékelésekor még az a körülmény is, hogy ezek jelentős része neurotikusoktól, illetve ideg- és elmebetegektől származik, pl. maga Rorschach 405 feldolgozott kísérletéből csupán 117 a normális egyén, a vizsgált esetek többsége tehát a pathológia körébe vág. Ehhez hasonló a helyzet követőinél is többnyire. E körülmény az eredmények, konklúziók torzításához vezethet könnyen akkor, ha nem elemzik eléggé mélyrehatóan az ép és kóros idegrendszer közti mélyreható különbségeket. Bizonyos jelek arra engednek következtetni, hogy a pathológiai szemléletmód elősegítette az elhamarkodott általánosításokat.
- [23] E. BOHM kézikönyvének újabban megjelent, második kiadása (Lehrbuch der Rorschach-Psychodiagnostik, Bern—Stuttgart, 1957. Hans Huber) is az értékelés döntő feltételének tartja az egész intuitív megragadását a részek tudományos kontrolljával. Ezzel a szövegünkben jelzett tendenciának ad helyet.

- RÉTI László jogosan bírálta ezt a koncepciót. (Magy. Pszichol. Szemle, 1960. 1. szám, 108. l.)
- [24] Megjelent Rorschach főműve id. 6. kiadásában, 181—216. lapon.
- [25] Vö. Walther MORGENTHALER életrajzi közlését a „Rorschachiana” 1958. évf. 5—11. lapján. Egyik levelében Rorschach csípősen ír Freud túlzottan „pápai” fellépéséről, a bécsi pszichoanalitikusokról, akik nemsokára a Föld forgását is analitikusan fogják értelmezni...
- [26] Sok pozitívista amerikai pszichológus a lélektan fő problémájának a mérés exaktságát tartja (pl. SKINNER, PRATT és mások). A mérés természetesen lényeges feladat, de nem sokat ér, ha nem tisztázzuk, *mi az, amit voltaképp mérünk*... Egyébként az ilyen leegyszerűsítő pozitívizmussal szemben állnak olyan nagynevű polgári pszichológusok is, mint pl. Wolfgang KÖHLER. („Dynamische Zusammenhänge in der Psychologie.” Verlag Hans Huber, Bern—Stuttgart, 1958. 92—93. l.)
- [27] A hagyományos Rorschach-vizsgálati mód mellett a vizsgált személyeknek a foltokkal kapcsolatos kritikája (sőt, általában a kritika) csak kevéssé, esetleg burkoltan szerepelt. A vizsgálati személyek kritikájával monografikusan D. és B. FRAENKEL foglalkozott 1934-ben: „Die Kritik der Versuchsperson beim Rorschachschen Formdeutversuch.” Schweiz. Archiv für Neurologie, 33, 1934.) A vizsgáltak kritikájának bátorítását, a foltok cselekvő (belső kritikán is alapuló) átalakítását a hagyományos vizsgálati mód nem teszi lehetővé.

Dr. BERENCZ JÁNOS:

EINIGE ASPEKTE ZUR BEURTEILUNG DES RORSCHACHSCHEN FORMDEUTVERSUCHS

Als Ausgangspunkt der Abhandlung wird Ablauf und Deutungsmethode des Rorschachschen Formdeutversuchs skizzenhaft geschildert. Inzwischen findet der Verfasser mehrmals Gelegenheit, auch über die neuere Arbeiten der Rorschachspezialisten (zum Beispiel: BINDER, KLOPFER, BOHM u. a.) kurz hinzuweisen.

Im Haupttheil wird zuerst der Rorschach-test unter anderen projektiven Testmethoden untergebracht, indem Versuch gemacht wird, Platz und Wert der Rorschachschen Methode näher zu bestimmen.

Wesentlichsten kritischen Fragestellungen des Verfassers gegenüber dem Formdeutversuch sind folgende:

Was widerspiegelt sich in den willkürlich entstandenen „Tintenklexen”? Welche sind die psychologisch wesentlichsten Züge der Deutung von Seiten der Versuchsperson? Welches Verhältnis kann man feststellen zwischen der Deutung und der realen Aktivität der Versuchspersonen?

Von diesen problematischen Fragestellungen ausgehend versucht der Verfasser seine Meinung mehrseitig begründen, demnach es eine übertragene Verallgemeinerung ist, aus den Antworten der Versuchspersonen weitgehende Konsequenzen über Charakter und Begabung, Affektivität und Persönlichkeit im Ganzen — zu gelangen. Zu einigen eigenen Erfahrungen, Versuchen fügt der Verfasser auch problematische oder skeptische Meinungen angesichts des Rorschachtests zu, die von westlichen Psychologen stammen. (Zum Beispiel Ernst BOESCH in einem Artikel „Projektion und Symbol” in der Psychologischen Rundschau, Jahrgang 1960. (IV. Heft.)

Ferner wird auch die teilweise mechanistische-schematisierende Tendenz, die einseitige intuitive Einstellung kritisiert und die Einstellung Rorschachs zur Psychoanalyse in Rücksicht genommen.

Es werden in der Abhandlung die bürgerlichen, oft formalistischen weltanschaulichen und ethischen Voraussetzungen und Folgerungen Rorschachs auch berücksichtigt und kritisiert.